№ 25 Փետրվարի 16 (28) 1880 Փետրվարի 16 (28) № 25

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի կէս տարվանը 6 ռուբլի
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Ռացի կիրակի և տան օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հասարակական բարոյականութիւնը։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Երևանից։ Նամակ Ախալքալաքից։ Նամակ Նամխուց։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ «Temps» լրագրի կ. Պոլսի թղթակցութիւնը։—«Մշակի» հեռագիրներ։—Յայտարարութիւններ։

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Այն դէպքը, որի մասին այս մի քանի օրերը ամբողջ Թիֆլիսը խօսում է, այսինքն Ջանջուղազեան եղբայրների յանկարծակի մանկանալը, մի նոր երևոյթ չէ Թիֆլիսի ֆինանսական կեանքի մէջ։

Մեր Թիֆլիսեցի վաճառականը, առհասարակ, կրեդիտով առուտուր է անում, մեծ պարտքեր է անում աջ ու ձախ և երկար ժամանակ հարուստ է ձևացնում իրան։ Բայց հէնց որ նա տեսնում է թէ իր առևտրական գործերը շատ լաւ չեն գնում, կամ առհասարակ քաղաքի մէջ առուտուրը դադարած է,—նա խլոյն իր թէ շարժական և թէ անշարժ ունեցածի մեծ մասը իր կնոջ անունով է գրել տալիս և յայտնվում է անկարող իր պարտքերը վճարելու։ Այդպիսով շատերը, որոնք գումարներ ունէին տուած իրան հարուստ ձևացնող վաճառականին, մի անգամից կորցնում են իրանց այդ գումարները, շատերն էլ կատարելապէս աղքատանում են։

Շատերը այդ տեսակ մանկութիւններից, այո՛, վնասվում են, քանի մի օր, քանի մի շաբաթ, գուցէ մի քանի ամիս շարունակ ամբողջ քաղաքը խարդախ մանկութեան վերաբերութեամբ իրան վրդովված է ցոյց տալիս, ամենքը սարսափում են երբ իմանում են թէ մի բուբլու վրա 20, 10, կամ 5 կոպէկ են ստանալու, կամ գուցէ ոչինչ էլ չեն ստանալու.... Բայց անցնում է մի կէս տարի, գուցէ մի տարի,—և ահա մանկացած վաճառականը վճարել է իր պարտատէրերին տաս, գուցէ հինգ կոպէկ բուբլու վրա, ամենքը գիտեն թէ բացի սորանից խարդախ մարդը պահած ունի իր տանը շարժական կայքերով մի մեծ հարստութիւն, որ կնոջ անունով է գրված, ունի անշարժ կայքերն էլ, որոնք նոյնպէս կնոջ անունով են գրված.... Եւ ի՞նչ էք կարծում, երբ հասարակութիւնը իմանում է, թէ մանկացողը, որ դիտմամբ էր մանկացել, դարձեալ շատ հարստութիւններ թաղցրած ունի, կարողութեան տէր մարդ է,—այդ հասարակութիւնը արդեօք պէտք է պատժի հասարակական կարծիքի վճռով մանկացողին, պէտք է նրան արհամարհի, թէ պէտք է մեծահոգութեամբ ների նրա անազնիւ ճարպիկութիւնը... Ուրիշ հասարակութեան մէջ այդ տեսակ խարդախ մարդուն հասարակութիւնը իր ամենախորին արհամարհանքով և զզուանքով կը պատժէր,—բայց մեզ մօտ այդպէս չէ....

Բաւական է եթէ դուք հարուստ էք, բայց ի՞նչ միջոցներով էք ձեռք բերել ձեր հարստութիւնը,—այդ ոչ օրին փոյթ չէ։

Ուրիշ երկրում հասարակութիւնը կը դրօշմէր ամօթի և անարգանքի դրօշմ խարդախ, խաբեբայ մանկացողի ճակատին, իսկ մեզ մօտ, հէնց որ իմանում են որ մանկացողը պահած ունի գրամական միջոցներ, թաղցրած ունի կայքեր,—նրա հետ հաշտվում են, նրան կրկին ձեռք են մեկնում, նրան յարգում են, իսկ գուցէ, մինչև անգամ շատերը գովում են նրա ճարպիկութիւնը։

Սուտ մանկանալը երբ մեծ կրեդիտ ունես, երբ ամենքին պարտ ես,—նոյն բան է որ կրակ տաս քո ապրանքին նրան ապահովացնելուց յետոյ։

Բայց այդ բոլորը մեր հասարակութիւնը շատ շուտ է մոռանում և ներում է։ Այդ բաւական չէ, հէնց որ մեր Թիֆլիսեցին իմանում է որ խաբեբայ մանկացողը իսկապէս ունևոր մարդ է,—նա իսկոյն աշխատում է կրկին մօտենալ այդ խարդախ մարդուն, ձեռք է մեկնում նրան, շողոքորթում է նրան, ամեն տեսակ պատիւներ և յարգանքներ է ցոյց տալիս նրան։ Դու փող ունես,—այդ բաւական է որ յարգված և պատուած լինես ամբողջ քաղաքից... Բայց ինչ տեսակ միջոցներով ձեռք բերեցիր դու քո հարստութիւնը,—այդ մի և նոյն է։

Ամեն Թիֆլիսեցի ծնողները պատիւ կը համարեն ամուսնացնել իրանց աղջիկը խարդախ և խայտառակ կերպով մանկացած վաճառականի որդու կամ եղբօր հետ....

Նկատված է որ երբ որ մի վաճառական Թիֆլիսում մանկանում է, մի քանի ժամանակից յետոյ նրա կրեդիտը միշտ բարձրանում է մեր հասարակութեան մէջ...

Ուրիշ երկիրներում ասում են՝ «այդ մարդը մանկացել է, ուրեմն նրան հաւատ ընծայել չի լինի...»

Իսկ Թիֆլիսում ասում են «այդ մարդը մանկացել է, նշանակում է նա փողեր ունի, ուրեմն նրան հաւատալ կարելի է, որովհետև նա միայն սուտ կերպով է մանկացել, իսկ փողեր ունի, հարստութիւն ունի....ուրեմն եթէ նա ունևոր է, նրան կարելի է հաւատալ....»

Եւ ճշմարիտ, մեզ մօտ մանկացած մարդիկների կրեդիտը մանկանալուց մի քանի ժամանակից յետոյ, միշտ աւելանում է....

Ահա մեր հասարակական բարոյականութիւնը։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Փետրվարի 3-ին

Դեկտեմբերի սկզբներից մինչև յունվարի վերջերը սաստիկ ցուրտեր էին լինում. Ր. Ջերմաչափով ցուրտը հասաւ մինչև 20—25 աստիճանին և այնպես գրէթէ շարունակ երկու ամիս։ Վառելափայտի սաժինը 75—80 ռուբլի բարձրացաւ։ Դուրսը չմնալու գործերը դադարեցան. մշակ դասակարգի օրական վարձերը կարվեցան և հարիւրաւոր անձեր մնացին օրական հացի կարօտ։

Այժմ ձիւնը սկսել է հալվել։ Կարելի է չուտով կը բացվեն դուրսը չմնվող գործերը, բայց սիրտ պիտի անեն արդեաք գործատէրերը սկսել իրանց գործը և սորանով մշակին տալ միջոց առօրեայ հացի գինը վաստակելու. այդ չը գիտեմ։ Երբ որ ձուի մէկը 6—9 կոպէկ արժէ, մսի ֆունտը՝ 10—15 կ., հացինը՝ 6—8 կ., իւղինը՝ 35—40 կ., պանրինը՝ 20—25 կ., նաւթինը՝ 13—15 կ., ցորենի խալվարը 90—100—120 ռուբլ, գարու խալվարը 70—80 ռուբլ, չաքարի պուդը 9—10 ռ., և այլն, չը գիտեմ, էլ ով սիրտ կանի այս չը լսված ու չը տեսնված թանգութեան միջոցին մի նշանաւոր գործ սկսել։—Հարիւրաւոր մարդիկ կան, որոց քաղցը էր իրանց ճակատի քրտինքով վաստակել առօրեայ հացագինը՝ բայց գործ չը գտնելով, ըստիպված են մուրալ։ Այս այսպէս լինելով, հասկանալի է որ քաղաքիս աղքատների թիւը՝ սովորականից եռապատիկ ու քառապատիկ աւելցած է։—Երևանը 3000 տանից փոքր ինչ աւելի է. այդ թիւից մի հազարը կարելի է ապրուստից բոլորովին զուրկ համարել. այո՛, համարձակ կարելի էր ասել, որ այսօր 5—6 և մինչև 7000 հոգի անհաց, անփող և անգործ է մնացած։

Աւելացրու սորա վրա և ցրտից առաջ եկած զանազան հիւանդութիւնները, այն ժամանակ հասկանալի կը լինի աղքատ դասակարգի խղճալի դրութիւնը։

Հարուստ և միջին դասակարգը բարոյապէս պարտաւոր է այսօր պահպանելու իր աղքատ դասին, եթէ ոչ ցրտից գոնէ հացի պակասութիւնից. և դրա համար՝ մեր կարծիքով, հարկաւոր է մինչև նոր հունձը, կամ մինչև մայիսի կէսը, 120 խալվար հաց (ալիւր)։ Այդքան ցորենի ալիւրը կարժէ մօտ տասներկու հազար կամ տասերեք հազար ռուբլի։ Այժմ խնդիրը սորանում է թէ այդ 12—13000 ռուբլին որ տեղից պէտք է ճարվի։ Քաղաքային խորհուրդը (Դումա) այս խնդրի մասին ամսոյս ընթացքում քանի մի նիստ է ունեցել, զանազան առաջարկութիւններ են եղել, զանազան վճիռներ են կայացել, բայց մինչև այսօր կատարեալ նիւթական ապահովութիւն չէ հասել խեղճ աղքատներին։—Հարուստ քաղաքացիները փոխարինաբար հաւաքել են իրանց մէջ մօտ 17 հազար ռուբլի և քաղաքային խորհրդից ընտրած յանձնաժողովին յանձնել, որ Օդեսայից կամ Թիֆլիսից ալիւր բերէ և բաժանէ էժան գնով հացագործներին, որպէս զի սոքա ամբողջ քաղաքին հարկաւոր եղած օրական հացը տան անպակաս։ Բանից երևեցաւ, որ ոչ հացագործներ և ոչ էլ յանձնաժողովը վարվեցին քաղաքային խորհրդի վճռին համաձայն, թէ նոքա և թէ յանձնաժողովի անդամներից ոմանք վարչութեան կարգադրութեանց հակառակ գործեցին։

Նոր ժողովներ եղան, նորանոր վճիռներ կայացան, յանձնաժողովի գործերը քննիչ ժողովի յանձնվեցան, հացարաններին վերահսկողներ նշանակվեցան իրաւասուներից, որպէս զի ալիւրի մէջ հող ու բրնձի թեփ չը խառնեն և հում չը թխեն հացը ու հացթուխները չը զրկեն, նշանակած գնից աւելի գնով չը վաճառեն ծածուկ և գիւղացիներից իւրաքանչիւրին օրական կէս լիտրից աւելի հաց չը ծախեն, որպէս զի քաղաքն չընկնի մեծ պարտքի տակ և քաղաքացիների օրական հացաբաժինը չը պակսի և այլն և այլն։ Բայց այս բոլորը չը կարողացան ոչ մի չօչափելի օգուտ բերել աղքատին։ Այժմ քաղաքացուները մի կողմից, ոստիկանապետը միւս կողմից, և մասնաւոր անձերն էլ մի երրորդ կողմից բացել են ստորագրութիւն աղքատների օգտին, բայց դրանով էլ աւելի բան չի զուլա գալու., որովհետև՝ ումից հազար էր սպասվում, տալիս է տասը, ումից տասը—տալիս է մէկ։ Չէ կարելի ասել որ քաղաքային վարչութիւնն ու խորհուրդը բոլորովին անհոգ են դէպի աղքատ դասակարգի վիճակը. տեսնում ես ամենայն շաբաթ մի, կամ երկու ժողով է լինում. խօսում են, խորհում են, վիճում են, վճռում են. բայց և այնպէս՝ աղքատների փորը քաղցից վեց-վեց է ուռում, հացթուխներն իրանց չարագործութիւնները չարունակում են և կայացած վճիռներն էլ քնում են թղթերի ծալերում։ Ով է մեղաւորն արդեաք. քաղաքային խորհուրդը, վարչութիւնը, թէ քաղաքացիք. դժուարանում եմ որոշակի պատասխանել այդ հարցին. ես միայն գիտեմ, որ մենք շատ խօսողներ ունենք, բայց շատ սակաւ գործողներ։—Հացթուխների պարտադանցութիւնը, օրէնդանցութիւնը և կամայականութիւնը ծածկվում

է ազատ վաճառականութեան պատրուակով։ Ամբարտէրերի անգթութիւնն ու ագահութիւնը ծածկվում է նոյնպէս վաճառականութեան ազատութեան դիմակով։

Այսպիսի դիմակներով արդարանում են այն մարդիկ, որոց պարտաւորութիւնն էր ամառվանից հոգալ և ապահովել թէ քաղաքիս և թէ նահանգիս աղքատների վիճակը։ Թողնենք նահանգի աղքատների վիճակը, գոնէ քաղաքիս աղքատների համար կարելի էր 2—3 ամսուայ ընթացքում բաւարարիչ քանակութիւնով հաց պատրաստել մինչև նոր հունձը, եթէ միայն գործունեայ մարդիկ լինէին մեր քաղաքային վարչութեան գործին մասնակցողները։ Արդարութիւնը պահանջում է ասել, որ քաղաքագլուխը իր վարչական անդամոց (ուպրավայի) հետ միայն չէր կարող վերահաս լինել, մշջոցը գտնել և գործ դնել. դրան պէտք է օգնէին իրաւասունների ժողովը, քաղաքային խորհուրդը և մանաւանդ մեր հարուստները։

Ես չեմ մեղադրում ոչոքի. որ իրաւասուների մէջ օրէնք իմացող և օրինաւոր խօսող երեք կամ չորս անձինք միայն կան, դա հանգամանքի բերումնք է, բայց ես զարմանում եմ որ իրաւասուների բազմութիւնը բաղկացած լինելով վաճառական անձերից, որոնց լաւ յայտնի պէտք է լինէին գոնէ դրամական գործողութիւնները, սակայն այդ իսկ նկատմամբ էլ մեր վաճառական իրաւասունները ցոյց տուին իրանց չը հասկացողութիւնը և, կամ լաւ է ասել, իրանց անտարբերութիւնը թէ այդ գործողութեանց մասին վիճելիս և թէ կայացած վճռի գործադրութեան պարտաւորութիւնը կատարելիս։ Դոցա չատ լաւ ծանօթ էր մի կողմից այս տարուայ բերքի սակաւութիւնը նահանգիս մէջ, միւս կողմից արքունի կապալառուի ահագին քանակութիւնով ցորեն հաւաքելը և երրորդ կողմից՝ մասնաւոր մարդկանց ձգտումները ժողովելու իրանց ձեռքի մէջ մնացած ցորենի քանակութիւնը՝ որպէս զի յետոյ անագին գներով ծախեն։ Ցեսնելով և հասկանալով այս բոլորը, ոչոք նոցանից իրաւասունների ժողովում վճռաբար չասեց թէ այդ բոլոր հանգամանքներից հացի պակասութիւն է սպասում մեր քաղաքին և նահանգին. ոչոք վճռաբար չը պահանջեց որ գոնէ ժամանակին դրից բերել տրվի ցորենի կարևոր քանակութիւնը։

Շարունակ երկու և կէս ամիս քաղաքային արկղի մէջ 30—35 հազար բուբլի փող կար, ասում են, որ գոյացել էր մասամբ կամաւոր ստորագրութիւնից. մասամբ ուրիշ աղբիւրներից. այդ գումարը կարելի էր մի քանի անգամ դարձնել, մի քանի անգամ բերել տալ 15—16 հազար պուդ ցորեն և չը թոյլ տալ որ հացթուխները գործեն իրանց չարագործութիւնները, ուտացնելով մեզ հացի փոխարէն՝ բրնձի թեփ, հող և խմոր, բայց ոչինչ չարին մեր վաճառագէտ իրաւասունները, իրանց անտարբերութեան շնորհիւ, թողնելով որ ամեն բան քաղաքագլուխն անէ։

Մեր վաճառական թուրք ու հայ իրաւասուների անտարբերութիւնից է դարձեալ որ իրանց միջից ընտրված մասնաժողովները ճշդութիւնով չեն կատարում իրանց վրա դրած պարտաւորութիւնը, որովհետև գործին յարմար չէ լինում այս կամ այն ընտրութիւնը, անտարբերութեան պատճառով։

Երևանցին դեռ ևս չէ հասկանում, որ մասնաւորի շահը կապված է ընդհանուրի բարօրութեան հետ. այդ պատճառով էլ, երբ երևանցի անհատը ներկայ է լինում ընդհանուրի գործին, փոխանակ խորհելու, խօսելու և գործելու, յօրանջում է, ընդհանրական ժողովի մէջ զբաղվում է իր մասնաւոր, առանձին շահերի վրա մտածելով, և կամ թէ մեղադրում ու զրպարտում է սորան և նորան, որ այս ինչ բանն այսպէս է գործել և ոչ թէ այնպէս։—Անտարբերութիւն, հեռուից ուրիշի արածի վրա տրտնջալ ու վատաբանել՝ «ես որ լինէի, այսպէս կանէի, այնպէս կանէի, թող ինձ իրաւունք տան, ես այսպէս կանեմ. կաց, ես այս ինչ բանը պէտք է այսպէս անեմ և այն և այն», ահա այդ է երևանցու բնաւորութեան նկարագիրը։

Եթէ որ մենք համեմատելու լինենք Ալէքսանդրապոլի ժողովուրդը Երևանի ժողովրդի հետ, կը տեսնենք որ վերջինս առաջինից խելքի ու զարգացման կողմից գերադաս է, բայց չունի առաջինի ոչ եռանդը, ոչ տոկունութիւնը, ոչ հանրական գործերին մասնակցելու պատրաստականութիւնը, ոչ նորա առատաձեռնութիւնը և ոչ էլ նորա ազգայնական ձգտումները։

Հեռու չը գնանք. 15—17 տարվայ ընթացքում, Ալէքսանդրապոլը ծախսել է իր եկեղեցիների շինութեան, ուսումնարանների բարեկարգութեան և աղքատանոցի պահպանութեան վրա 170—190 հազար բուբլի, իսկ Երևանը՝ դորա մի քառորդը հազիւ թէ ծախսած լինի, չը նայելով որ Երևանի ժողովուրդը նիւթապէս աւելի ապահով է, աւելի հարուստ է, քան թէ Ալէքսանդրապոլինը։ Ցաւն և հինգ տարվայ ընթացքում Ալէքսանդրապոլը շինել է երկու հոյակապ եկեղեցի 130—140 հազար բուբլու արժողութեամբ, առանց դրսից օգնութիւն ստանալու, իսկ Երևանը՝ մի՞և նոյն ժամանակամիջոցում, մի եկեղեցի է՞ հիմնել և հազիւ թէ գեմից երեք արշին բարձրացրել՞ու թողել է, և ո՞ գիտէ, երբ և ինչ գլուխ կը բերէ իր ձեռնարկած բարեպաշտական գործը, թէ կը թողնէ աւերակ դառնալու։ Երեք տարի է՞որ Երևանցիք մտածում են շինել աղքատանոց, հիւանդանոց, փոխադարձ վարկի գանձարան (բանկ), խնայողութեան և սպառողը-ընկերութիւն, մտածում են օրինաւոր հոգաբարձուներ կարգել եկեղեցիների արդիւնքները ճիշդ պահելու և չանցնելու համար. մտածում են գանձանակի սովորութիւնը վերջացնել, հոգևորականներին այլ կերպով վարձատրել, հոգևոր դպրանոցը բերել քաղաքի կենտրոնը՝ որպէս զի բոլոր թաղերի երեխաներին դիւրին լինի երթևեկութիւնը. մտածում են քաղաքային թատրոն շինել և այլն և այլն. բայց այդ բոլոր մտածմունքներից ոչ մինը գլուխ չեն բերել մինչև հիմայ և դեռ ևս չատ ու չատ տարիներ էլ գլուխ չեն բերելու։—Եթէ մի յառաջադիմութիւն անող հասարակային հիմնարկութիւն կայ՝ դա է կլուբը։ Սորա տարեկան արդիւնքը հասնում է 9000 բուբլու, որի 6000-ից աւելին թղթախաղից է գոյանում։ Կլուբի անդամների թիւը հասնում է այժմ 200-ի, որից 50—60 միայն օտարական աստիճանաւորներ են, մնացածը տեղացի հայերն ու թուրքերը։ Թուրքերիցն էլ չատ քչերն են մասնակցում, այնպէս որ կլուբի պահպանողները հայերն են իսկապէս։ Ամենայն կիրակի լինում է տեղային և եւրոպական նուագածութիւն ու պար։ Տեղային նուագածութիւնը ծակում է օտարականներից չատերի ականջը, նոքա աշխատում են հանել կլուբից այդ միակ տեղային երևոյթն էլ, որպէս զի ոտով ու գլխով եւրոպացի չինեն մեզ։

Այս հանգամանքից չէ կարելի եզրակացնել թէ տեղացիք տեղային սովորութիւնների պահպանութեան նախանձախնդիր են։ Ուր էր եթէ այդ զգացումը լինէր մերայնոց մէջ. այդ մարին էլ պէտք է չնորհակալ լինել մի քանի անհատներին, որք հասկանալով տեղային սովորութիւնների նշանակութիւնը, չեն ուզում օտարի քմացը զոհել, նրանց հաճոյանալու համար։ Ափսոս միայն որ կլուբի մէջ բացի թղթախաղից ու քեֆից ուրիշ բան չը կայ։ Այնտեղ պէտք է լինէին երբեմն-նապէս հասարակաց դասախօսութիւններ, քաղաքի բարեկարգութեան վերաբերեալ հանրական զրոյցաբանութիւններ, գրականական երեկոներ, և այլն։ Միշտ թուղթ խաղալ մինչև կէս գիշերը և հաց ուտել ու գնալ քնելու, դորանում մենք ոչ մի կրթողական բան չենք նշմարում. դուք գիտէք։ Աղքատների վրա էլ մտածեցէք պարոններ. նոքա կորչում են. առ այժմ գոնէ հաց տուէք, մինչև որ ժամանակ գտնէք նոցա մտքի և մարմնի առողջութեան մասին ևս հոգալու։

Ակունի

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ

—

6 փետրվարի

Երբ «Մշակի» Երևանի թղթակիցը սրանից մի քանի ամիս առաջ գրում էր, որ Երևանում հացի մեծ պակասութիւն է տիրում, գտնվեցան սկեպտիկներ, որոնք հերքել ուզեցին այդ լուրը, բայց պ. թղթակիցը թանձրաններով հաստատեց իր ասածը։

Նոքա պատմածս ևս հաստատում է այս։

Մի քանի պարոններ պատահմամբ մտնում են մի խեղճ գերդաստան։ Այդ պարոնների ասածների ճշմարտութեան մասին բոլորովին կասկած չունենալով, ես չարունակում եմ խօսքս նոյն իսկ նոցա պատմածից։ Ներս մտնելիս ձեր առաջ ներկայանում է մի խոնաւ գուբ, բաղկացած միայն մի բաժանմունքից, որի մի անկիւնում մի քանի տախտակների վրա դրած է քուրսին, որտեղ է և գերդաստանի սաքուն կամ սենեակը (հաշվեցէք ինչ կամենաք)։ Ո՛չ վառարան, ո՛չ վառելիք և ո՛չ ալիւր. ահա այդպիսի սարսափելի վիճակի մէջ է այդ գերդաստանը։ Ընտանիքի մօրը չը ջղջղատել էին 3—4 կիսամերկ մանուկներ. որոնք ցրտից դողում էին, նոյնպէս և ծծկեր երեխան, որին մայրը մի կեղտոտ փալասով փաթաթել էր։ Գերդաստանի հայրը մի արհեստաւոր է, որ գործիքներ չու�նելու պատճառով այլոց մօտ ծառայում է ամսական 5 բուբլով։ Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ հինգ բուբլի միայն ալիւրի չէ բաւական։

Եւ այդ բոլորը այդ գերդաստանը տանում է եղել, առանց մինից ողորմութիւն խնդրելու, առանց մինին յայտնելու իր սարսափելի դրութիւնը։

Այդպիսի գերդաստանի անդամները պատկանում են այն մարդկանց թվին, որոնք գործել կարող չեն, իսկ մուրալ ամաչում են և այդպիսիները իսկապէս աւելի արժանի են ամենայն օգնութեան և համակրութեան, քան թէ այն թշուառ արարածները, որոնք մուրացկանութիւնը իրանց համար արհեստ են շինել և բոլոր գաւառի գիւղերը մշտապէս ոտքի տակ են տալիս և աղքատաց գանձանակից էլ օգնութիւն են ստանում։ Մենք ասել ենք մի անգամ և էլի կասենք, որ չատ կարծեցեալ աղքատներ, գանձանակից օգնութիւն ստանալով, միայն գողանում են իսկապէս կարօտեալների բաժինը։

Առհասարակ մեզանում չատ են անփող հացի, անաչխատ կեանքի ցանկացողները։ Օրինակ, կայ մի հոգևորական որի, երկու հասակաւոր որդիքը զարգարված ու զուրված ամբողջ օրը քաղաքիս փողոցներն են չափչփում, իսկ ինքը գիւղերում մուրացկանութիւն է անում։ Մի այլ մարդ (աշխարհական) ունի երեք հասակաւոր որդիք, բայց ինքն նոյնպէս գիւղերում մուրացկանութիւն է անում։ Մի ցիմար խօսք տիրում է ժողովրդի մէջ «տուր ոսկի գօտեորին, մի քննիր» և ահա այդ խօսքին հետևելով մենք քաջալերում ենք ծուլութիւնը, աբեցողութիւնը և այլն։ Այո, դժուար հանգամանքների, վատ ժամանակների մէջ ենք ապրում. մի կողմից տանջահպատակ հայը սոված կարկառում է իր բազուկները դէպի իր ռուսական եղբայրը և նրանից հաց է խնդրում, միւս կողմից մեր հարևանները ևս քաղցածութիւնից տանջվում են և մեր քաղաքացին հացի խնդրով է զբաղված։

Անցեալ 1879 թիւը հունձքի կողմից պտղաբեր չէր ամեն տեղ, նոյնպէս պտղաբեր չէին մեր գաւառի դաշտային գիւղերի ցանքերը, բայց լեռնային գիւղերի արտերը կարելի է ասել որ առատութեամբ հունձք տուին։

Եթէ որ մեր գաւառի հացերը ուրիշ գաւառներ չը տանէին (ինչպէս Ալէքսանդրապոլ, Կարս) կամ մեր գիւղերի կալատածառերը հարիւրաւոր օսմարներով պահած չը լինէին, այս դրութեանը չէր հասնի մեր դաւառը։ Կալատածատէրերից մինը անցեալ օր մի քանի ջուալ ալիւր էր ուարկել մէյդանը և պուդը երեք բուբլով ծախում էր, բայց մեր քաղաքացիներից մինը պ. Վ. խղճալով չքաւորների վրա, սկսեց 2 բուբլով ալիւր ծախել, այնպէս որ մեր պ. կալատածատէրը հարկադրվեցաւ վերցնել ու տանել իր ալիւրները։ «Դայլը ամպոտ օրն է սիրում» ասում է մեր ժողովրդական առածը. կեղեքեցէք պարոններ, քանի ժամանակը ձեռքերիդ է, էլ ինչ հարկաւոր է մտածել չքաւորների վրա, էլ ինչ հարկաւոր է ունենալ կարեկցութիւն. ահա այդպիսի անկարեկից անձանց համար կարելի է ասել այն առածը թէ՝ «աչխարհը վառվի, Նրանց մի խուրձ խոզը չի այրվի»։

Մեր քաղաքացիք—թէև ուշ—հաւաքեցին իրանց մէջից մօտ 5000 բուբլի փող և արդէն ձեռնարկել են ցորեն գնելու և առժամանակ բաւականանալու, մինչ թոյլատրվի քաղաքային արկղից 6000 բուբլի ծախսելը, որ Ռուսաստանից ալիւր բերել տան։

Փող վճարող այդ պարոնները, եթէ հանգամանքները այնպէս լինեն որ կամ հացը էժանանայ, կամ սուիպված լինեն էժան ծախելու չքաւորներին և դրանից չը գոյանայ իրանց վճարած գումարը, պակասով էլ պէտք է ստանան իրանց փողերը։ Այդ օգտաւէտ ձեռնարկութեանը իւրաքանչիւր ոք իր կարողութեան համեմատ նպաստեց. սմանք փող տուին փոխառաբար, ոմանք իրանց ձրի աշխատութիւնը առաջարկեցին ցորեան աղալ տալու համար և այլն. մի պարոն նուիրեց 2 մէջօք ալիւր և այլն։ Ցիչեալ փողով պատրաստված ալիւրի պուդը ծախվում է, նայելով գնողների կարողութեանը, 2 ր. 20 կ.-ից մինչ 2 ր. 60 կ., փոխանակ 3 բուբլու։

***

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

—

8 փետրվարի

Կարդալով «Մշակի» № 13-ի մէջ չամախեցի պ. Գ. Լ.-ից իր հանքաղաքացիներին նուիրած ալիւրի բաժանման առիթով ձեր յայտնած զարմանքը, թէ լիթերական հայերին ինչի են ջղկում միմանցից, հարկաւոր եմ համարում հետևեալ մի քանի նկատողութիւնները անել։

Մենք լուսաւորչական հայերս երբէք մեզանից չենք բաժանում լիթերական մեր հայ եղբայրներին, այլ իրանք լիթերական հայերը փախչում են մեզանից և իրանց բաժանված են համարում. Լիթերականների առաջնորդ Ս. Հ. անդաղար յորդորում է իրաններին հեռու կենալ լուսաւորչականներից, չունենալ նրանց հետ ոչինչ յարաբերութիւն, չը գնալ լուսաւորչականների հարսանիքները, սեղանակից չը լինել նրանց խնջոյքներին, Երիտասարդներին և օրիորդներին պատուիրած է չը ման գալ և ընկերութիւն չանել լուսաւորչականների հետ։ Պ. Ս. Հ. ձգտում է երկսեռների հագուստին անգամ այնպիսի ձև տալ, որ նոքա զանազանվեն լուսաւորչականներից։

Հետևալ եղելութիւնները կուզենայի պատմել։

Մի լուսաւորչական հայ պսակվելով, հարսանիքի է հրաւիրում իր երկու բարեկամ հայ լիթերականներին և իր ազգական հայ լուսաւորչական օրիորդի, որ նշանված էր լիթերական երիտասարդի հետ։ Երիտասարդները գալիս են հարսանիքի տան փողոցը և կանչելով փեսային, յայտնում են նրան իրանց չնորհակալութիւնը և ասում են, որ նոքա օտարների խնջոյքին չեն կարող սեղանակից լինել, իսկ օրիորդը թոյլատրութիւն խնդրելով իր փեսացուի ազգականներից հարսանիքը գնալու համար, պատասխան է ստանում, որ Աստուծոյ եկեղեցու զաւակի հարսնացուն չէ կարող օտարների հարսանիքին ներկայ գտնվել։

Մի լուսաւորչական հրաւիրում է լուսաւորչականների առաջնորդ եպիսկոպոսին ճաշի։ Հիւրերի թուում լինում է և մի լիթերական հայ։ Միւս օրը բոլոր լիթերականները նախատում էին նրան լուսաւորչական եպիսկոպոսի հետ ճաշ ուտելու համար։

Անցեալ 1879 թվին լուսաւորչականների առաջնորդը խնդրել էր տեղական վարչութիւնից օրիորդաց ուսումնարանի կառուցման համար լիթերականների դպրոցին կից գտնված դատարկ հողը։ Լիթերականները իսկոյն բողոքեցին և արգելք եղան առաջնորդի խնդիրքի իրագործվելուն։

Երբ Շամախում մի հարկ, կամ տուրք է հաւաքվում, լիթերականները խնդրում են, որ իրանց վճարելի բաժինը որոշեն և երբ գումարը որոշվում է, հաւաքում են իրանց մէջ և ներկայացնում են ուր հարկն է։

Գործերի այս ցաւալի դրութիւնը առիթ է տուել պ. Գ. Լ.-ին լիթերականներին բաժանել լուսաւորչականներից։

Պէտք է խոստովանել, որ լուսաւորչական հայերն էլ չատ լաւ չեն վարվում իրանց լիթերական եղբայրների հետ, նոքա էլ նոյնչափ խստութեամբ են վերաբերվում դէպի լիթերականները։

Այս իրողութիւնը չատ ցաւալի է և ցանկալի կը լինէր, որ երկու դաւանութիւններին պատկանող հայերը չարունակէին հետևել իրանց կրօնին, առանց միմանց խիղճը բռնաբարելու, բայց մի և նոյն ժամանակ բարեկամ լինէին, բարելաւացնէին իրանց փոխադարձ յարաբերութիւնները և որ գլխաւորն է, չը մոռանային թէ կրօնը ազգութեան հետ յարաբերութիւն չունի և որ չը նայելով կրօնի զանազանութեանը թէ լիթերականները և թէ լուսաւորչականները չարունակում են հայ մնալ։

Շամախեցի

ՆՈՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Երեքշաբթի օրը «Մշակի» համարը կը հրատարակվի, բայց նոյն իսկ երեքշաբթի օրը, փետրվարի 19-ին, Թագաւոր Կայսրի գահակալութեան 25 ամեայ տարեդարձի օրը լինելով, տպարանում չեն բանի, ուստի չորեքշաբթվայ, փետրվարի 20-ի համարը չի հրատարակվի, այլ «Մշակի» հետևեալ համարը կը հրատարակվի 21-ին, հինգշաբթի օրը։

—

Հետևեալ շաբաթվանից «Մշակի» մէջ կը սկը սենք տպագրել մեր աչխատակից պ. Ռաֆֆիի նոր վէպը «խնթ» վերնագրով. վէպի բովանդակութիւնը ներկայացնում է զանազան նշանաւոր արկածներ վերջին ռուս-թիւրքաց պատերազմից։

—

ԳԶԼԱՐԻՑ մեզ գրում են. «Թէև այստեղ ամառ ժամանակ տեղը մի սովորական ցաւ է համարվում, բայց սկսած անցեալ 79 թվի մարտ ամսից մինչև այսօր այդ ցաւը մի այնպիսի զարհուրելի կերպով է յայտնվում քաղաքում, որ աւելի քան 800 հոգի այդ ժամանակամիջոցում զոհ գնացին այդ ցաւին, այնպէս որ ոչ ոք այստեղի բնակիչներից չէր զարմանում, երբ լսում էր մի ընկերոջ կամ ազգականի մահը, որի հետ նախընթաց օրը փողոցում տեսնվել է։»

—